

УДК 330.322:322.122 (477)

В. Я. Чевганова,

*к. е. н., професор кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

І. В. Міняйленко,

*ст. викладач кафедри економіки підприємства та управління персоналом,
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

В. О. Кривошей,

студентка, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

V. Chevhanova,

Ph.D. in Economics, Professor of Business Economics and Human Resources Management,

Poltava National Technical University named after Yuriy Kondratyuka

I. Minyaylenko,

senior lecturer of the Department of Business Economics and Human Resources Management,

Poltava National Technical University named after Yuriy Kondratyuka

V. Krivoshey,

Student, Poltava National Technical University named after Yuriy Kondratyuka

**METHODOLOGICAL ASPECTS OF EVALUATION OF THE INVESTMENT CLIMATE TO ENSURE
EFFECTIVE PLANNING OF SPATIAL DEVELOPMENT IN UKRAINE**

У статті розглянуто підходи до визначення та оцінювання інвестиційного клімату регіонів України. Запропоновано методику оцінки, яка дозволить визначити інтегральний показник інвестиційної привабливості регіону та сформувати напрями вдосконалення інноваційно-інвестиційної політики Полтавського регіону, що забезпечить ефективність планування його просторового розвитку.

The article analyzes scientific and methodological approaches to evaluate regional investment climate. It has developed the method of estimation the investment climate in Poltava region, which includes natural-geographic, consumer, innovation, manufacturing, financial, infrastructural potentials and indicators, which reflects the state of the legal framework and assessment of the political, environmental, criminal, economic, social risks. There has been used the method of expert estimates and ranking method to calculate the integral index of innovative investment attractiveness in Poltava region. Considering sufficiently high investment attractiveness in Poltava region, was formed strategic measures to improve the efficiency in its development.

Ключові слова: інвестиції, інновації, потенціал регіону, просторовий розвиток, інвестиційний клімат, інтегральний показник інноваційно-інвестиційної привабливості.

Key words: investments, innovations, region potential, an investment climate, an integrated indicator of is innovative-investment appeal.

ПОСТАНОВКА НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Основною умовою досягнення довготривалих, позитивних темпів економічного зростання як реального сектора економіки, так і окремих підприємств є активна інноваційна та інвестиційна діяльність. Зважаючи на те, що активізація інноваційно-інвестиційної діяльності належить до системних питань макроекономічного розвитку, вирішення яких має здійснюватися насамперед на державному рівні, дослідження теоретичних і практичних питань формування державної інноваційно-інвестиційної політики є досить важливим для сучасної науки.

Інноваційний розвиток вимагає необхідного інвестування, в той час як стимулювання інвестиційної діяльності має розглядатися в контексті загального інноваційного вектора стратегічного розвитку держави. Інвестиції в галузі неінноваційного характеру, враховуючи їх більш високу рентабельність, приватний сектор забезпечить самостійно, а інноваційно спрямовані галузі потребують більшої уваги з боку держави.

Незважаючи на те, що інтерес до проблеми оцінки інвестиційного клімату регіонів України в останні роки істотно зріс, що призвело до появи значного числа науково-методичних розробок з даної проблематики, формування комплексної системи оцінки інвестиційної привабливості регіонів ще далека до завершення.

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах гострої міжнародної конкуренції на ринку капіталів, внаслідок постійного перевищення попиту над їх пропозицією, важливою та актуальною проблемою постає формування сприятливого інвестиційного середовища, тобто створення умов для підвищення інвестиційної активності вітчизняних та іноземних суб'єктів підприємницької діяльності. Визначальними чинниками цього процесу є новітні явища просторового розвитку, пов'язані з поширенням глобалізаційних процесів та проявом ознак постіндустріального суспільства; формування особливих соціально-економічних відносин, що виникають в умовах реалізації державної регіональної політики.

Поглиблення міжрегіональних диспропорцій у рівні забезпечення території інвестиційними ресурсами вимагає дослідження регіональних особливостей та факторів формування інвестиційного клімату, оцінки існуючих тенденцій та здійснення прогнозних передбачень його трансформації.

Поточна ситуація в інноваційній сфері робить нагальною розробку такої політики, яка б забезпечувала розширене відтворення об'єктної бази інноваційної діяльності та незворотний вплив інновацій на прискорене економічне зростання країни.

Проблемам інноваційної діяльності, її окремим аспектам, визначенню інноваційної політики присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних учених. У першу чергу необхідно зазначити роботи таких сучасних вчених, як Амоша О.І. [1], Амітан В.Н., Гальчинський А.С. [2], Дорофійко В.В., Мерзляк А.В., В.В. Онікієнко., Підпригора О.А., Пересада А.А., Поважний С.Ф., Чумаченко М.Г. [3] та інші.

МЕТА І ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження науково-методичних підходів до оцінювання інвестиційного клімату регіонів України.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність розв'язання таких задач:

- розробити методику оцінювання інвестиційного клімату Полтавського регіону;
- дослідити тенденції зміни інноваційно-інвестиційної активності, та визначити механізм її стимулювання;
- визначити основні напрями розбудови моделі просторового розвитку регіональної економіки.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, цивільного й господарського права, сучасних теорій державного управління та місцевого самоврядування, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених і практиків з проблем інноваційної та інвестиційної діяльності, прогнозування і програмування регіонального розвитку, принципи й методи управління територіально-локалізованими об'єктами.

При вирішенні поставлених завдань використано низку взаємодоповнюючих методів: порівняльно-історичний — передбачав вивчення проблеми та дослідження тенденцій; аналітичний — порівняння, систематизацію та узагальнення; прогностичний — моделювання; статистичного аналізу — визначення динаміки інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах; регіонального аналізу — виявлення особливостей інвестиційної політики регіонів.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ

Державна інноваційно-інвестиційна політика — це система управління інноваційною та інвестиційною діяльністю, в основі якої закладено сукупність принципів, методів та форм діяльності держави, спрямованих на створення належних умов для розвитку інноваційно-інвестиційних процесів в економіці, стимулювання впровадження результатів інноваційно-інвестиційної діяльності в науково-технічній та виробничій сферах.

Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає головною метою державної інноваційно-інвестиційної політики створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоздатної продукції [4].

Основна проблема в оцінці інноваційно-інвестиційного потенціалу регіонів з урахуванням вищезазначених факторів полягає в тому, що їх вкрай тяжко виміряти.

До регіонів з відносно сприятливим інвестиційним кліматом можна віднести Центральний економічний район. Середній або нижче середнього показники інвестиційної привабливості значної частини економічних районів України є свідченням тяжкого стану в інвестиційній сфері, а значна різниця в показниках відображає їх велику територіальну диференціацію. Отже, інноваційно-інвестиційна політика держави для різних регіонів також має бути диференційованою [5].

Для визначення інвестиційної привабливості регіонів була розроблена методика оцінки інвестиційного клімату, що враховує наступні види потенціалу.

Природно-географічний потенціал необхідно оцінювати за трьома напрямками: оцінити наявність природних запасів нафти і газу (вуглеводневих ресурсів), які є найбільш значущими для рівня сприятливості інвестиційного клімату регіонів, наявність природних запасів мінерально-сировинних ресурсів (окрім вуглеводневих) і географічне положення.

Наявність природних запасів мінерально-сировинних ресурсів можна визначити двома способами, залежно від наявних даних. Оскільки мінерально-сировинні ресурси це відносний показник, то для визначення запасів вуглеводневих ресурсів на території регіону, що є абсолютною величиною, з метою їх виключення із загальних мінерально-сировинних ресурсів (МСР) необхідний перевідний коефіцієнт.

Споживчий потенціал регіону пропонується визначити через обсяг роздрібного товарообігу. Трудовий потенціал необхідно оцінити в кількісному і якісному аспекті. Кількісну сторону трудових ресурсів регіону характеризує щільність населення, а якісну сторону трудового потенціалу характеризують рівень економічно активного населення і освітній рівень економічно активного населення.

Інноваційний потенціал регіону характеризується більшою мірою показником, що відображає відношення витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи до валового регіонального продукту. Інституційний потенціал регіону неможливо оцінити кількісним показником. Тому в цьому випадку пропонується використовувати бальні оцінки.

Таблиця 1. Динаміка інвестиційного клімату Полтавського регіону за 2005—2011 рр.

Критерії	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1. Виробничий потенціал (темپ зростання)	1,047	1,324	1,24	1,108	0,93	1,52	1,23
2. Фінансовий потенціал	1,029	0,901	2,93	0,782	0,731	3,34	7,06
3. Споживчий потенціал	1,224	1,231	1,197	1,221	0,803	8,52	9,73
4. Темп зростання інвестицій	1,284	1,283	1,401	1,324	0,87	0,87	0,95
5. Інноваційний потенціал	0,002	0,0015	0,0014	0,0016	0,0014	0,001	0,001
6. Показник інвестиційної активності (обсяг)	2,36	3,06	4,33	5,79	5,08	5,17	4,98
7. Виробничий потенціал (експорт)	30,72	30,82	30,97	41,58	34,63	1,49	2,28
8. Трудовий потенціал (якісний аспект)	0,47	0,48	0,48	0,485	0,477	0,48	0,49
9. Інфраструктурний потенціал (житло)	23,27	23,64	23,91	24,23	24,51	24,87	25,17
10. Соціальний ризик (рівень безробіття)	53,86	49,4	44,14	57,32	42,09	43,03	41,5
11. Трудовий потенціал (кількісний аспект)	54,6	53,98	53,49	52,95	52,48	51,66	51,02
12. Виробничий потенціал (обсяг виробництва)	14,69	19,67	24,63	27,58	25,87	39,82	49,42
13. Трудовий потенціал (освітній рівень)	0,044	0,047	0,049	0,049	0,048	0,047	0,048
14. Інфраструктурний потенціал (автодороги)	41,52	41,74	42,02	42,35	42,53	42,85	43,12
15. Соціальний ризик (бідне населення)	0,514	0,502	0,284	0,187	0,208	0,21	0,251
16. Інфраструктурний потенціал (телефони)	0,032	0,034	0,035	0,036	0,037	0,037	0,035
17. Соціальний ризик (конфлікти)	0,02	0,018	0,016	0,018	0,012	0,013	0,015

Для оцінки виробничого потенціалу регіону, необхідно розрахувати три показники: об'єм промислового виробництва, темпи зміни об'єму промислового виробництва і експорт продукції в далеке і ближнє зарубіжжя.

Фінансовий потенціал регіону з високою мірою достовірності дозволяють оцінити наступні показники: частка збиткових підприємств; сумарний об'єм прибутку підприємств регіону; об'єм кредитів, виданих комерційними банками суб'єктам підприємницької діяльності.

Інфраструктурний потенціал також пропонується оцінити за декількома напрямками: забезпеченість населення житлом, забезпеченість населення домашніми телефонами мережі загального користування, забезпеченість регіону автомобільними дорогами з твердим покриттям.

Показник, що відображає стан законодавчої бази регіону носить якісний характер і визначається на основі оцінок експертів. Експертна оцінка здійснюється на основі порівняльного аналізу регіональних законодавчих актів по питаннях інвестиційної діяльності.

Для оцінки політичних ризиків регіонів раціонально використовувати показник, отриманий із застосуванням статистичних методів що відображають розподіл політичних симпатій населення за наслідками останніх виборів депутатів Верховної Ради, тобто різниця між долями голосів, відданих в регіоні на виборах за шляхи реформ і проти них, віднесена до тієї ж різниці в цілому в державі, так і бальну експертну оцінку рівня політичної стабільності в регіоні.

Екологічний ризик регіону складається з рівня дискомфорту клімату регіону, рівня скидань в поверхневі водні об'єкти токсичних відходів виробництва і рівня викидів в атмосферу.

Показник кримінального ризику регіону відображає рівень злочинності в ньому. Рівень злочинності пропонується визначити не одновимірним, а двовимірним показником, що інтегрує загальну кількість злочинів (за врахуванням найбільш тяжких) і кількість найбільш тяж-

ких злочинів — вбивств, замахів на вбивство і умисного спричинення тяжкої шкоди здоров'ю.

Найбільший інтерес для інвестора в частині економічних ризиків представляє рівень інфляції в регіоні, допустима частка зарубіжної участі в капіталі підприємства і можливість перекладення дивідендів за рубіж. Оскільки останній чинник регулюється на державному рівні, то він матиме однакове значення на всій території країни і не вплине на інвестиційну привабливість регіону.

Рівень інфляції характеризує індекс інфляції, визначений як середньоарифметичне значення індексів інфляції за товарами, що входять до споживчої корзини.

Соціальні ризики потрібно оцінювати за трьома напрямками, що враховують частку бідного населення, рівень безробіття і рівень конфліктності трудових відносин.

Показник інвестиційної активності, на відміну від показників інвестиційного потенціалу і інвестиційного ризику пропонуємо оцінити лише двома показниками, які також інтегруються за формулою багатовимірної середньої (хоча в даному випадку мова йде лише про двовірну середню):

- а) обсяг інвестицій, що приходиться на 1 особу;
- б) темпи зростання інвестицій в регіоні.

Усі ці кількісні характеристики не включають інвестиції, що фінансуються з державного бюджету, оскільки міжрегіональний розподіл останніх визначається в основному неринковими чинниками і не обумовлений інвестиційною привабливістю регіонів.

Показники інвестиційного клімату Полтавського регіону, що визначені за наведеною методикою, доцільно згрупувати у таблицю 1.

Розраховані показники дозволять оцінити інвестиційний клімат Полтавського регіону. Оцінка сприятливості інвестиційного клімату регіонів проводиться у декілька етапів. На першому етапі, на підставі логічного аналізу формується початковий набір чинників, здатних, з одного боку, служити характеристиками інвестицій-

Таблиця 2. Оцінка інвестиційного клімату Полтавського регіону експертним методом

Критерії	Експерти (Кількість спеціалістів)										Сума рангів	Місце
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
1. Споживчий потенціал (СП)	5	7	6	3	2	9	4	2	4	8	50	3
2. Трудовий потенціал (кількісно) (ТПкільк)	7	9	12	15	13	3	10	16	11	13	109	11
3. Трудовий потенціал (якісно) (ТПякіс)	13	11	4	8	6	5	14	7	8	10	86	8
4. Трудовий потенціал (освітній рівень) (ТПосв)	16	5	13	12	14	7	13	8	14	15	117	13
5. Інноваційний потенціал (Інн.П)	3	8	9	14	1	2	7	3	5	4	56	5
6. Виробничий потенціал (обсяг виробництва) (ВПоб.вир.)	8	6	5	13	11	11	15	15	16	11	111	12
7. Виробничий потенціал (темп зростання) (ВПтемп)	1	3	2	1	5	4	2	1	1	2	22	1
8. Виробничий потенціал (експорт) (ВПекс)	12	13	14	5	3	6	8	6	13	5	85	7
9. Фінансовий потенціал (ФП)	6	1	3	2	4	1	1	5	2	3	28	2
10. Інфраструктурний потенціал (житло) (Інф.Пжит)	9	14	8	11	12	14	6	10	6	7	97	9
11. Інфраструктурний потенціал (телефон) (Інф.Птел)	17	10	17	10	15	12	16	17	12	16	142	16
12. Інфраструктурний потенціал (автодороги) (Інф.Павт)	10	16	15	9	16	13	9	9	9	14	120	14
13. Соціальні ризики (бідне населення) (Соц.р.бід.нас)	4	15	16	16	10	17	12	14	15	9	128	15
14. Соціальні ризики (рівень безробіття) (Соц.р.рів.безр)	11	12	7	4	8	15	11	12	7	12	99	10
15. Соціальні ризики (конфлікти) (Соц.р.конф)	14	17	10	17	17	16	17	13	17	17	155	17
16. Показник інвестиційної активності (обсяг) (Інв.акт.об)	15	2	1	7	9	8	3	4	10	6	65	6
17. Темп зростання інвестицій (Т.зр.інв.)	2	4	11	6	7	4	5	11	3	1	54	4

ної привабливості регіонів, а з іншого боку, впливають на інноваційну активність.

Щоб виключити вплив розмірів регіонів, кількості людей, що проживають в них, всі часткові ознаки інвестиційної привабливості повинні включатися в розрахунок інтегрального показника одиницями вимірювання, вираженими відносними величинами — душевими, темповими, пайовими, бальними оцінками.

На підставі кореляційного аналізу можна виділити набір чинників інвестиційної привабливості, що виявляють максимальний ступінь тісноти зв'язку з показниками інвестиційної та інноваційної активності. Результатом вказаної процедури є отримання компактного набору найбільш інвестиційних значущих часткових показників інвестиційної привабливості регіонів. Зведення числових характеристик часткових показників рівня сприятливості інвестиційного клімату проводиться за формулою багатовимірної середньої.

Запропонована методика оцінки сприятливості інвестиційного клімату дозволяє понизити суб'єктивність оцінок, забезпечує можливість міжрегіональних зіставлень з урахуванням того, на скільки певний регіон перевершує інший або на скільки він поступається іншому, і що особливо важливе, цей метод максимально передбачає можливість прогнозування і сприяє меті перетворення методики оцінки інвестиційної привабливості регіонів в інструмент розробки ре-

гіональних прогнозів інвестиційної та інноваційної активності як показника ефективності використання потенціалу регіону, що сприятиме ефективному стратегічному плануванню просторового розвитку регіонів.

Для розрахунку інтегрального показника інноваційно-інвестиційної привабливості Полтавського регіону доцільно використати метод експертних оцінок та рейтинговий метод.

Метод експертних оцінок — один з основних методів науково-технічного прогнозування, який ґрунтується на припущенні, що на основі думок експертів можна збудувати адекватну модель майбутнього розвитку об'єкта прогнозування. Відправною інформацією при цьому є думка спеціалістів, які займаються дослідженнями й розробками в прогнозованій галузі (табл. 2).

Інтегральний показник інноваційно-інвестиційної привабливості Полтавського регіону визначається на основі застосування експертного методу та рейтингової оцінки за наступною формулою:

$$N=0,29*ВПтемп+0,146*ФП+0,096*СП+0,073*Т.зр.інв.+0,058*Інн.П+0,049*Інв.акт.об.+0,042*ВПекс.+0,036*ТПякіс+0,033*Інф.Пжит+0,029*Соц.р.рів.безр+0,026*ТПкільк+0,024*ВПоб.вир.+0,023*ТПосв.+0,021*Інф.Павт+0,019*Соц.р.бід.нас.+0,018*Інф.Птел.+0,017*Соц.р.конф.$$

Таблиця 3. Динаміка інтегрального показника інноваційно-інвестиційної привабливості Полтавського регіону

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
NI	7,0734	7,1654	7,4756	8,0926	7,1516	7,416	8,207

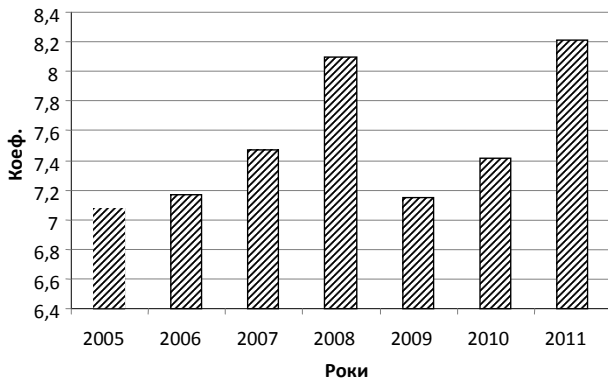

Рис. 1. Динаміка інвестиційного клімату Полтавського регіону за 2005–2011 рр.

Інтегральні показники інноваційно-інвестиційної привабливості Полтавського регіону наводяться у таблиці 3 (рис. 1).

Проаналізувавши динаміку інвестиційного клімату Полтавського регіону треба відмітити, що найбільш привабливим для інвестування був 2011 рік з відносним показником 8,207. Внаслідок світової фінансової кризи у 2009 році показники привабливості скоротилися до 7,15, що навіть менше за аналогічний показник у 2006 році. Саме тому необхідно визначити, які з чинників найбільше впливають на валовий регіональний продукт та економічне зростання.

ВИСНОВКИ

Здійснення інноваційних перетворень в Україні передбачає застосування ефективних механізмів, спрямованих на системну перебудову інноваційної і інвестиційної діяльності та формування єдиного механізму державного регулювання просторового розвитку країни. Запропоновано такі практичні рекомендації органам державної влади, щодо регулювання інноваційної сфери економіки України: створення регіональних філій Української державної інноваційної компанії та Агенцій регіонального розвитку; формування регіонального реєстру професійних установ, які займаються інноваційною діяльністю; введення мереж галузевих консультаційних центрів з питань реалізації інноваційно-інвестиційних проектів.

Враховуючи достатньо високу інвестиційну привабливість Полтавського регіону, а також попит на продукцію окремих підприємств, який постійно зростає можливо оцінити та сформулювати стратегічні заходи щодо підвищення ефективності його просторового розвитку, які включають:

- стратегію оновлення основних фондів, заміни обладнання більш продуктивним та менш енергоємним, що забезпечить економічне зростання найбільш пріоритетних галузей регіону;

- впровадження організаційно-технічних, інноваційних та фінансових заходів щодо збільшення питомої ваги інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, що випускають підприємства регіону;

— формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики, яка дозволить залучення інвестицій в інновації тих об'єктів, які є пріоритетними та структуроутворюючими.

Ключове завдання регулювання інноваційної складової просторового розвитку полягає в тому, щоб за рахунок активних структурних змін в інвестиційній діяльності вишукувати, формувати і концентрувати на регіональному рівні інвестиційні ресурси різних джерел надходження та спрямовувати їх на вирішення найбільш значущих, актуальних і невідкладних проблем регіону. Вирішення цього завдання можливо за рахунок узгодження системи заходів регіональної політики держави з тими, що мають розроблятися на рівні регіону як елементи стратегічної інноваційної ініціативи.

Стимулами, які застосовуються в регіональній політиці для залучення інвестицій в Україну, можуть бути: підтримка політичної стабільності; приведення правової системи до європейських стандартів, зокрема відносно захисту прав власності; зменшення інфляції до припустимого рівня; посилення ролі української валюти у розрахунках на внутрішньому ринку; створення дієвої системи антикризового моніторингу; реальне упровадження ринкових механізмів у соціально-економічній сфері; подолання бюрократизму та корупції у відносинах з іноземними інвесторами.

Література:

1. Амоша О.І., Антонюк В.П. та ін. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення / НАН України; Інститут економіки промисловості. — Донецьк, 2007.
2. Гальчинський А. Україна: наука та інноваційний розвиток / А. Гальчинський, В. Геєць, В. Семіноженко. — К., 2004. — 66 с.
3. Чумаченко М. Г. Напрями інвестиційної політики в промисловості // Економіка України. — 2008. — № 11. — С. 11—18.
4. Закон України "Про інвестиційну діяльність" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>
5. Мельникова В.І., Мельникова О.П., Сідлярчук Т.В., Тур І.Ю., Шведова Г.М. Національна економіка: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2011. — 248 с.

References:

1. Amosha, O.I. and Antoniuk, V.P. (2007), "Enhancing innovation: the legal and socio-economic support", NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics.
2. Hal'chyns'kyj, A. Heiets', V. and Seminozhenko, V. (2004), Ukraine: science and innovation development, Kyiv, Ukraine.
3. Chumachenko, M. H. (2008), "Destinations investment policy in the industry", Economy of Ukraine, vol. 11, pp. 11—18.
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law of Ukraine "On investment activity", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 9 November 2013).
5. Melnikova, V.I. Melnikova, O.P. Sidlyaruk, T.V. Tour I.J. and Shvedova, G.M. (2011), "National economy", Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 01.04.2014 р.*